

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Altan Çetin, Haldunnâme (İbn Haldun'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek)*

Bilal KOÇ**

Ortaçağ İslâm dünyasının siyasî, idarî, iktisadî, içtimâî, tarihî ve medenî dokularını, alt yapılarını muayyen bir terkiib muvacehesinde muhatapını kendi asrını anlamaya sevk eden ve tek nefeste pek çok şeyi izah eden İbn Haldun'a dair bir çalışma daha, Altan Çetin'in penceresinden muhataplarına ulaşmış bulunmaktadır. Elinizdeki Haldunnâme adlı eserde, Mukaddime'nin işlediği o ilham, bugün tarih ve metodoloji üzerinden yazarının kalemıyla okuyucusuna mülhem olmaktadır. İşte dünden bugününün o malumat sahibi olma hadisesini sindirilmiş malumat ile muhatapının muhtaçlığını telafi etmeye çalışan İbn Haldun'a dair bir eser.

Elimizdeki eser, *İçindekiler, Önsöz, Giriş, İbn Haldun ve Metodoloji, İbn Haldun ve Tarih* üst başlıkları olmak üzere aşağıda da kısaca izah etmeye çalıştığımız alt başlıklardan müteşekkildir. Eserin yazarı yaptığı çalışmanın hedefini şu şekilde tebarüz ettirmektedir. "*İbn Haldun'un tarihçiliğimize ve tarihimize yapacağı büyük katkıyı ortaya koymaktır. Bu yolla hem metodolojik hem de tarih yönleriyle onun Mukaddime'sinin ne denli önemli bir giriş olduğu gösterilerek tarihçiliğimize ve tarihimize yeni bir bakış açısı kazandıracak fevkalade önemli yönleri tespit edilmiş olacaktır.*"

---

* Altan Çetin, *Haldunnâme (İbn Haldun'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek)*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2012

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bilalkoc@gazi.edu.tr

Eserde yazar genel olarak İbn Haldun'un tarihe felsefi/metodolojik ve bilgi bazında katkısını ortaya koymaktadır. Bahis mevzuu bu katkı ise İbn Haldun'un teorik ve pratik düzeyde Ortaçağlara dairi anlama noktasındaki kaynaklık ve kılavuzluk özelliğidir. Yazar da bu çalışmasıyla bu kaynağın ve kılavuzun nezaretinde Ortaçağların o tefekkür dünyasını bir nebze olsun yansıtabilmek için, adına ister Mukaddime ister İbn Haldun istersek yazarın dediği gibi Haldunnâme diyelim, çağın ruhunu ve dokusunu anlama, anlamlandırma, yorumlama noktasındaki noksanlığı telafi edebilmek için yeniden bu menbaadan müstefid olmanın mecburiyetini tebarüz ettirmiştir.

Yazar *Giriş* bölümünde İbn Haldun'un sunduğu malumatların çok yönlülüğüne atıfta bulunarak, İslam'ın tarihi bilgisinin kemiyetini, tarihin "meşruluk" ve "hakikat" boyutlarını İbn Haldun ve halefleri bağlamında münazara mevzuu ederek başlamıştır. Daha sonra ise İbn Haldun'daki o malumatın muhtelifliğini zikrederek okuyucusunun zihin dünyasını hareketlendirmeye çalışmıştır.

Yazar, *Giriş* bölümünün ilk alt başlığı olan **İslâm'ın Tarihi Bilgisinin Niteliği** (s. 13-26) kısmında, evvela bilgi ve varlık arasındaki ünsiyet bağına dikkati çekerek muhatabını tarihi bilginin niteliği üzerinde tefekkür eylemeye sevk etmektedir. Tarihi bilginin edinimindeki yolun nasıllığını metodoloji, sahih kaynaklar ve tarafsız değerlendirmeler şeklindeki üçleme ile ifade etmektedir. Yine burada bilginin varoluşu, gerçekliği meselesini münazara ederek bilginin nasıl tarihleştiğini medeniyetler bağlamında kendi doğrular düzlemini nasıl inşa ettiğini, hakikatten, gerçekliğe ve oradan da doğruya uzanan yoldaki farklılıkları ve benzerlikleri tebarüz ettirmektedir. Ayrıca burada yazar bilgi, din ve tarih kavramlarını sık sık doğru, hakikat ve gerçek kavramları muvacehesinde değerlendirerek, kitabın muhatabını bu kavramlar ekseninde esere ve alakalı mevzuya ısındırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de mezkûr kavramları tarihi, kültürel ve aktüel boyutları itibarıyla müşahhaslaştırmaktadır. Yazar daha sonra gerçekliğini insan üzerinde bulan hakikati yani dini, bilgi üzerinden okuyucusuna sunmaktadır. Yazar İslâm'ın tarihi bilgisinin niteliği cümlesinden olarak, başlangıç olarak vahyi zikreder, daha sonra İslâm bilgisinin kaynaklarını Kur'ân-ı Kerim, Sünnet, İcmâ ve Kıyas olarak sıralayarak, aklî ve naklî bilgiler olarak tasnif eder ve bunların birbiriyle çakışmadığını, İslâm'ın bilgisinin tarihî sürece binaen şekillenerek modern zamanlara kadar geldiğini zikreder. Yazar bu kısımda İslâm'ın tarihi bilgisinin ne olduğu kadar ne olmadığını da "*elinde akıl feneriyle ve sınırlı duyu gücüyle olaylara isimler yakıştırıp, sonradan bunları mutlaklaştırma iddiasında olan bir bilgi*" şeklinde tarif ve tasvir etmektedir.

Yazar bu bölümün son kısımlarında bilginin niteliği hadisesi ile alakalı hususlara ışık tutmak adına “*yoksa karanlık gecelerde nutuk çekenlerden olmadım*” diyen İbn el-Esir ve tarihî bilgiyi mesele haline getirerek bu bilginin hakikatine ulaşmada mani teşkil eden esbabı sıralayan İbn Haldun’un tarihçilerin düştükleri hatalar konusundaki tenkitlerine yer vererek bölümü sonlandırmıştır.

Haldunnâme’nin *Giriş* bölümünün ikinci alt başlığı olan “**Meşrulaştırılan**” ve “**Gerçek**” **Tarih Meselesi** (s. 27-48) kısmında ise yazar, gayesinin ne olduğunu, herhangi bir tarihî yargılamanın ve günün penceresinden geçmişe bakarak kolaycı sorgulamaya gitmenin peşinde olunmadığını; maksadın bilginin tarih özelinde nasıl geliştiği ve bulanıklaştığını göstererek metodolojik anlayışı takviye etmek olduğunu ifade etmektedir. Yazar İbn Haldun zaviyesinden tarihin bilgisine bulaşan kirliliğin nasıl giderileceği problemini ortaya koyarak bir derinlik kazandırmaya çalışmaktadır. Yine tarihçinin kaynaklarla tesis edeceği münasebetin yapısı ve tarihçinin vazifeleri bu alt başlık altında ele alınarak İbn Haldun’un gerçek tarihçi olarak tarif ettiği kimsenin özellikleri üzerinde durarak tarihî bir inşa ilmî değil de bir haber ilmi olarak gören İbn Haldun üzerinden bu bölüm bir tartışma yapmaktadır. Yazar bu kısımdaki problemini “*meşrulaştırılan bir tarih ile gerçek olduğu düşünülen tarihin nasıl kırılmalarla birbirinden koptuğunu ortaya koyma çalışmasıdır*” diyerek temel tartışmasını ortaya koymaktadır. Yazar bu kısımda yine tarih bir ayıklanmalar süreci midir? Bir idealin hedefi midir? Tarih gücün tarihi midir? Güçlünün tarihi mi? gibi muhtelif sualler muvacehesinde bu bölümü işletmeye çalışmıştır. Bu alt başlık altında münazarası yapılan meşruiyet ve meşruluk kavramlarının zaman içerisinde nasıl -iktidar/güç ve İslâm-arandığı bir noktaya tenzil olundukları neticesinde nasıl bizzat hem kendisi hem ötekisi olan çelişik bir tarihin zuhur ettiği izah edilmektedir. Yazar tarihin bu haliyle bir ibret ve tecrübenin ötesinde meselelere çözüm vasıtası olmaktan çıkarak zihinleri teşvişe ve akılları hamakata ve ataletle sürüklemekten başka bir işe yaramayan ve toplumlara kargaşa vadilerine hapseden bir muamma olacağı tespitinde bulunmaktadır. Bu kısımda dikkat çekici bir diğer münazara konusu olarak tarihin “usûlî” ve “tarihî” veçhelerinden bahsedilerek bunlar arasındaki muvazene mücadelesinden bahsedilmektedir. Tarihî süreç içerisinde ideal olanın nasıl tarihî olana galebe çaldığının ve birinin diğerini nasıl temyiz ettiğinin tahlili İslâm tarihçiliği özelinde müşahhaslaşmaktadır. Yine bu kısımda İslâm tarihi özelinde tebaa nokta-i nazarından itaat ve tenkit meselesinin siyâsî sistemin

nasıl çıkmazı ve belirsizi olduğu tartışma konusu edilmiştir. Yazarın burada meşruluk noktasındaki dikkati çektiği bir diğer husus da İslâm tarihinde saltanat ve hükümdarlık mefhumlarının Emeviler ve Abbasiler özelinde nasıl bir değişim ve dönüşüme tahvil edildiğine dair tespitleridir. Yazar “*Emevîler devrinde mülkün, Abbasiler devrindeyse hilafetin, çevrelendiğini güç merkezlerince yorumlanması, adeta oraya buraya çekiştirilmesi neticesi*” tespitini H.A.R. Gibb ve H. Bowen gibi müsteşriklerin “*Sünni doktrin baştan beri meselenin aktüel vaziyeti ne olursa olsun, hâlihazırdaki durumu meşrulaştırma karakteri taşır*” hükmü ile tenkit eder. Yazar bu bölümün sonunda ideal olan ile reel olanın tarihî macerasını İslâm tarihi çerçevesinde tehaffus ederek tarihte hiçbir şeyin görüldüğü gibi, görünen her şeyin de zannedildiği gibi olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar, son olarak Marc Bloch’tan yaptığı şu alıntı ile “*Tarihin tarihçiler elinde yok edildiğini görmek acı verici bir olaydır*” var olan tarih ile nesneleştirilen tarihin tarihçilerin bilinç dünyasında nasıl bir kurgu süzgecinden geçebileceğini dikkatle takibi gereken bir husus olarak ortaya koymuştur.

Yazar Giriş bölümünün üçüncü alt başlığı olan **Çok Yönlü Bir Bilgi Kaynağı Olarak İbn Haldun’un Tarihe Verebileceği Malumatın Çeşitliliğine Dair** (s. 49-63) kısımda ise İbn Haldun’un terkipteki devlet, dengeler ve beylik kavramı, şehir, yemek, Memlûkler, savaş, sancak, astronomi ve zaman ölçme, tarih felsefesi konuları alt başlıklar halinde ayrı ayrı değerlendirmeye çalışmıştır.

I. Bölüm: İbn Haldun ve Metodoloji (s. 65-131)

A-Yola Düşmek İradesi (s. 67-71) Yazar bu alt başlık altında tarih, tarih-varlık münasebeti, tarihin tasarlanması, tarihin gerçekliği ile kurgusallığının eleştirisi hadiseleri üzerinde durmaktadır. Yazar tarihi, “*güncelden geçmişe geçmişin metoduyla ve günün haliyle bakıp geleceği anlamaya çalışmak*” olarak tarif eder. Bu kısımda dikkati çeken pasajlardan birisi de yazarın “*tarihe bir hatırlatma nazarıyla bakmak aslında hasta düşen bir hayata, bir yabancılaşmaya ve kişiliksizleşmeye karşı yeniden bir tavır alışını temsil eder*” tespitidir. Yazar burada haber-tarihçi ve tarih üçlüsünün nasıl bir tetkik süzgeciyle değerlendirilmesi üzerinde durur.

B-Yol Odur ki Hakka Vara! (s. 72-77) Eserin yazarı tarafından burada tarihin fizikî var oluşu ile insan zihninin problemleştirdiği ve bir inceleme alanı haline getirdiği tarih mevzu bahis edilmektedir. Yazar daha sonra tarihin hangi parametreler muvacehesinde bir bilim olacağını klasik ve modern çağlara bakan yönleriyle İbn Haldun ve Descartes zaviyesinden metod kullanımı ve methodsuzluk eksenini etrafında tartışmaktadır.

C-Yolda Olmak, Menzile Varmak! (s. 78-82) Bu alt başlık altında “*Her halükarda tarih neden yanılır?, Tarihçi neden yanılır?*” gibi sorulara Mukaddime üzerinden cevap verilmiştir. Yazar Mukaddime’den yaptığı alıntılarla sebepleri sıralayarak, tarih tasarımı noktasında mühim olan “*fikir ve mezheplere taraftarlık ile nakilcilerin övmek ve halleri güzel göstermek*” gayretlerini öncelikli olarak ele alıp kritiğini yapmıştır. Yazar bu bölümün nihayetinde okuyucusuna “*iradî ve gayri iradî sebeplerle tarihin bilgisini tanınmaz hale getiren bir tarihçilik anlayışı metod ve tenkidin yollarından yürünerek aşılmalı ve hakikate ulaşılmaya azamî gayret gösterilmelidir*” ikazıyla ulaşmaktadır.

D-Tariften Tahrife Giden Yol! (s. 83-86) Yazar bu kısımda tarih ve tarihçinin misyonu üzerinde durarak, tarif ve tahrif arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir. Daha sonra tarihçi ile vakanüvis arasındaki farka atıfta bulunarak İbn Haldun’un tarihçi hataları tasvirine Benjamin’in eleştirel bakışı ve Nietzsche’nin tarihçi vurgusuyla birilikte bir panorama sunmaktadır.

E-Yolda Olmak; Usûlde, Erkânda Olmak! (s. 87-97) Burada yazar, evvela Mukaddime’yi tarif eder, daha sonra ise tarihçinin kurgusunu oluştururken yolda takılıp kalmalarını açıkça ifade eder ve bunları İbn Haldun ekseninde sıralar. İkinci olarak usûl meselesine ehemmiyet kesb eder. Üçüncü bir unsur olarak, İbn Haldun için önemli parametreler olan süreçler, dönüşümler, otorite, güç dengeleri zikredilir. Dördüncü olarak tarihin bilgisini analizde son derece tutarlı bir yere gelmemizi sağlayan David Hume’un nitelik ve bağıntı ilkeleri yazarın satırlarında yer bulur.

F-Annales Yollarında Bir Türk Müellifi: Fuat Köprülü 1 (s. 98-106) Bu kısımda yazar mevcut ve malum kavramları ekseninde ve tarihin tarifi mevzu bahis edildiğinde bu kavramların ne idüğünü tarif ederek, tarihin muayyen bir yapıya sahip bir bilgi alanı olarak tetkikinde ilk izlerini doğuda İbn Haldun ve batıda Vico’da bulduğunu vurgulayarak, 1929’dan itibaren Marc Bloch ve Lucien Febvre’nin öncülük ettiği Annales Dergisi’nin tarihe dair bir bakış açısı ortaya koyduğunu vurgulayarak, ülkemizde Annales’in müntesiplerinden olan Köprülü’ye dikkati çeker.

G-Bir Türk Müverrihi ve Usûl Göstermek: Fuat Köprülü 2 (s. 107-116) Yazar burada Fuat Köprülü’nün İbn Haldun ve Annales arasındaki çizgisinde nasıl büyük bir zihin ve müdrik akıl olduğunu Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri başlıklı eserini numune olarak ele alıp göstermeye çalışmaktadır.

H-Coğrafyadan Tarihe (s. 117-124) Bu alt başlık altında ise coğrafyanın fizikî mekan olmanın ötesinde üzerinde tekevvün ettiği bir

mekan olarak onunla nasıl bütünleştiği ve nasıl bir tarihî hüviyet kazandığı ortaya konulmaktadır. Kısacası fizikî unsurları temsil eden coğrafya ile her türlü beşerî yapıyı (siyasî, sosyal, kültürel v.b.) coğrafyaya taşıyan tarihin imtizaç ederek yeni bir konu oluşturmaları ele alınmaktadır.

I-Yol Erkâmında Usûlü Görmek: Telif ve Terbiye (s. 125-131) Yazar burada var olmaya eşdeğer bir durum olan düşünme faaliyetini ve söz konusu bu faaliyetin nihayetinde zuhur eden eser telifi meselesini ve bu meseleye dair ilkeleri ilim adamı ve ilim dalı bakımından değerlendiren İbn Haldun penceresinden muhatabına sunmaktadır.

II. Bölüm: İbn Haldun ve Tarih (s. 135-215)

A-İbn Haldun ve Aydınlanma Dönemi Tarih Felsefeleri (s. 135-160) Yazar buradaki gayesini tarih felsefesi ve metodu nedir sorusundan yola çıkarak tarihi bilginin niteliği konusunun incelemek olarak telakki etmektedir. Yazar tarih biliminin felsefe ile olan münasebetini mevzu bahis ederek tarih felsefesi kavramsallaştırmasının kritiğini yapmaktadır. Ayrıca bu pasajda 17. ve 18. yüzyılın tarihe dair durumu R. Descartes (1596-1650) ve F.Copleston (1907-1994) gibi müelliflerin tespitleri ışığında saptanılmaya çalışılmıştır. Yine Vico'nun *döngüler kuramı* ile Montesquieu'nun *Kanunların Ruhu* adlı eseri burada mevzu bahis edilmiştir. Yazar daha sonra İbn Haldun'a geçer ve onun zaviyesinden aksedenleri okuyucusuyla paylaşır ve onun üzerinde tefekkür eylemeye çalışır. Yazar bu pasajın nihayetinde bir sonuç yerine Descartes, Montesquieu ve İbn Hadun üzerinden metot, akıl yürütme, tarihi bilginin niteliği, tarihi hadiselerin aktarımı, tarihin rasyonelliği vs. mevzularda bir mukayese yaparak neticeye ulaşmaya çalışmıştır.

B-İbn Haldun ve Vico'da Tarih Bilgisi (s. 161-171) Burada İbn Haldun ve Vico'daki tarihsel bilginin sorunsalına dair müşterekleri ve asıl olarak bu iki düşünürün tarihsel bilgiyle ilgilenmiş olmaları hasebiyle tarihçiyi yanlışla sürükleyen nedenler konusundaki düşüncelerini konu edinmektedir. Bu pasajda yazar ayrı çağlarda yaşayan her iki düşünürün aynı konuya rasyonel katkı yapmış olmalarından ötürü konu edinildiklerini ifade eder.

C-İbn Haldun ve Selçuklular (s. 172-187) Yazar tarafından İslâm Ortaçağı'nın fezlekesi olarak telakki edilen Mukaddime üzerinden, devletlerin kuruluş ve yıkılışlarına dair malumatlarla birlikte Selçuklu Devleti'nin kuruluşu incelenmiştir.

D-İbn Haldun ve Memlûkler (s. 188-200) Yazar eserinin bu bölümünde de Memlûkler devrini idrak eden İbn Haldun'un Memlûk devlet

teşkilatına dair verdiği malumatları, Memlûk sisteminin iç dinamiklerine dair yaptığı tespitleri ve tahlilleri merkeze alarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yazar, İbn Haldun ve Memlûkler bahsinde ayrıca savaş düzeni, saf harbi, geri çekilme taktiği, hendekler kazılması, kuşatma ve meydan savaşları, okçuluk, bayrak, sancak, askeri bando gibi mevzuları tarihi metinlere yansıyan yönüyle ortaya koymuştur.

E-İbn Haldun ve Osmanlılar (s. 201-215) Yazar burada da İbn Haldun ve Selçuklular bahsinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesini ele almıştır. Yazar neden İbn Haldun ve nazariyesini tercih ettiğine şu şekilde açıklık getirir. *“Bu noktada İbn Haldun'un teorisi belki de, modern zamanların ürünü bazı yaklaşım veya ekollerin, tarihimizi analizde kullanılmasından daha etkili ve hakikate ulaşmamızda daha faydalı bir yol olabilir”*. Yazar Osmanlı tarihine ya da Osmanlı Devleti'nin kuruluş meselesine nasıl bakılması gerektiğini Giese, Gibbons, ve Köprülü'den alıntılar eşliğinde kritize etmeye ve çözümlenmeye çalışmıştır. Yine bu kısımda yazar bazı alt başlıklara başvurarak konuyu müşahhaslaştırmaya çalışmıştır. Bu minval üzere O, eski devletin yerine yenisinin kurulması hadisesini, devlet olmakla beylik olarak kalmak arasındaki sınırı, devletin beş hayat devresini, üç dönüşüm aşamasını ve unsurlarını sıralayarak konusunu işlemeye ve bir yargıya varmaya çalışmıştır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgileri toparlayacak olursak; elinizdeki kitap ithaf edilenine bakan yönüyle çağı aşan tespitlerinin yeniden muhatabıyla bulunduğu bir kitap olmuştur. İthaf edenine bakan yönüyle ise tarihi, hadiseleri, durumları, bilgileri, bilgilerin niteliğini vs. okumayı teorik ve pratik tatbikleriyle bir kez daha kendi penceresinden sunma çabasıdır. Elinizdeki kitap taşıdığı çabalar ve temas etmeye çalıştığı mevzular bakımından, bir iradenin beyanı ve İbn Haldun'un sindirdiği malumatı bir perspektiften okuma çabasıdır.